

Pethő László

AZ URBÁNUS ÉS GUMICSIZMÁS FALUKUTATÓ

Tudósnak indult

Márkus István azon szociográfusok közé sorolható – ez nem mindegyikükre jellemző –, aki alapos felkészültséggel, nyelvtudással és tudományosan megalapozott ismeretekkel rendelkezett. Kutatói erényei már legkorábbi munkáiban is megmutatkoztak. A családi tradíció által is táplált, az Alföldre és annak problémáira koncentráló kutatásai messze átlagon felüli disszertációt és publikációkat eredményeztek.

A Jászsággal való első találkozása a *Fodor Ferenc: A Jászság életrajza* című monográfiájáról készült, a *Századokban* publikált könyvismertetés elkészítése. Egy ilyesfajta munka megírása általában nem tartozik a jelentősebb teljesítmények közé, ebben az esetben mégis komolyabb figyelmet érdemel. Márkus 1943-ban fiatal, az egyetemet éppen csak befejező kutató, aki ennek ellenére igen bátran és kritikusan ismertette és elemezte nagy hírű pályatársa monográfiáját. (Fodor Teleki Pál legszűkebb köreiből tartozó egyetemi oktató volt.) Érdemes külön hangsúlyozni, hogy ebben az esetben tudományos módszerekkel készült munka bemutatására vállalkozott. A megjelent írásban kiemelte, hogy Fodor műve az első magyar kísérlet egy történeti tájmonográfia elkészítésére, melyben szerencsés módon ötvözte a földrajz-, a történettudomány és a néprajztudomány eszközeit és módszereit, minek következtében újszerű megközelítést és nívós teljesítményt produkált. Ugyanakkor azt is leszögezte, hogy a monográfus teljesítménye távolról sem hibátlan, sőt „sok jól megalapozott fejtegetés között itt-ott néhány kellőképp meg nem indokolt állítást, bizonytalan értékű adatokból levont következtetést, felületes általánosítást is találunk könyvében” – szögezte le a recenzens. A citált ismertetésből Márkus egész életművének egyik központi kérdése, a parasztság sorsának alakulása is megjelent. Meglátása szerint: „A Jászság eszserint olyan értelemben volt szabadparaszti, hogy nem nyomorította meg külön egy jobbágyosító, robotoltató, az élet mindennapjaiba úri érdekből beavatkozó hatalom. A parasztság itt bizonyos értelemben a maga útján fejlődhetett.”

Az első – akár szimbolikusan is nevezhető – találkozást a tájjal hosszú szünet követte. Márkust magával ragadták a negyvenes évek közepén bekövetkezett történelmi fordulatok, majd a következő évtized különféle kihívásai. Egy társadalomkutatásra jól felkészült és elkötelezett fiatalember pályája fokról-fokra távolodott el a különféle forrásokat és adatokat feltáró, majd azok elemzésére vállalkozó tudósétól. Helyette sokkal inkább politikacsinálással próbálkozott, mozgalmak bűvkörébe került, szerkesztőségekben nyüzsgött, sőt még egyetemi oktató is lett belőle, de mégiscsak eltávolodott attól a pályától, melyben ígéretesen elindult. Ráadásul hihetetlen mélységekbe kényszerült, kénytelen volt fizikai munkát vállalni, sőt hosszú éveket töltött börtönökben.

Vidékiség és Jászság

A sommásnak tűnő megállapításokat meg lehet és kell toldani azzal, hogy Pista igazi urbánusként ugyan több tucatnyi helyen lakott a fővárosban. Így jól ismerte és meg is élte a várost. Ezzel ellentétben vidéken inkább csak szemlélődő szociográfusként, tollforgatóként és kutatóként töltött lényegesen kevesebb időt. Furcsa, mert írásai alapján azt állapíthatjuk meg, hogy az aszfalton idegenebbül mozgott, mint a falut jelképező sárban. Valószínűleg kevés olyan nagyvárosi trágyaszakértő akad, mint ő. Időnként olyan alaposan tárta fel és kifogásolta a trágya oktalan elégetését, hogy az kész csoda. Amikor ráadásképpen elmélyülten fejtegette a trágya talajerő-utánpótlásban játszott szerepét, akkor alaposan meg kell dörzsölnünk a szemünket. Mintha ez az ember mindig földet túrt volna.

Itt érdemes némi kitérőt tenni. Eredendően különféle alföldi városokhoz kötődő szülei többször váltottak. Úgy adódott, hogy egyszer csak nagyvárosiak lettek, még hozzá nem is akármilyenek. Apja otthonosan mozgott a pénz- és bankvilágban, anyja pedig különösebb végzettség nélkül egy világhírűvé lett pszichiáter, Szondy György szűkebb munkatársi körébe tartozott.

A háború borzalmai ugyan őket is megviselték, de ettől sokkal nagyobb csapásnak számított kitelepítésük, amikor ott kellett hagyniuk a nagyvárost. Újra vidékiek lettek. Előbb ugyan Polgárra deportálták őket, majd Klotild ligeti kitérő után Jászberénybe kerültek. Jó másfél évtizedig itt is maradtak. Az apa – régi kapcsolatait hasznosítva – némely fondorlatok útján

Jászberényi hallgatókkal 1980-ban a Jászszentandrásen rendezett szociográfiai táborban

a korábbinál lényegesen jobb életfeltételekhez és elfogadhatóbb lakáshoz juttatta a családját. A fondorlatokba az is beletartozik, hogy Márkusék egy kulákká minősített nagygazda polgárházában lettek nem szívesen látott bérlők.

Több mint valószínű, hogy Márkus Pista nem gyakran fordult meg a jászberényi házban, melyek egyike 1957 februárjában történt, amikor újabb börtönbe vonulása előtt, búcsúlátogatása alkalmából kereste fel szüleit. Ők alkalmazkodtak az itteni létfeltételeikhez. Áruba bocsátották az akkor Argentínában élő lányuktól érkezett segélycsomagokat. Időnként ezekben olyan kurrens áruk akadtak, hogy a Hűtőgépgyár középvezetői is szívesen vásároltak belőlük. Pista anyja német és francia nyelvtudását hasznosítva tanítást vállalt. Idővel még Zsuzsa unokájukat is fogadták, aki többször nyaralt a városban.

Furcsa, mára talán inkább elképzelhetetlennek nevezhető dolgok történtek akkoriban ebben a mikrovilágban. A Sárközi-féle kulákházzal szemközti telken helyezkedett el a Bathó kert, ami a mezőváros polgárságának és polgárosodásának fontos helyszíne volt. Ebben a kertben, a Zagyván alakították ki a város első strandját, ahova nemcsak a polgárok jártak ki fürdeni, hanem nyaranta a közeli kolostor ferences szerzetesei is megjelentek csónakjukkal a strandon. (Maga a kolostor is csak néhány lépésre volt innen.) Egy-egy nyári nap végeztével pedig a Margitsziget Gondúzó vendéglőjében gyűltek össze a látogatók strandolás után.

1945, majd 1950 után mindennek vége szakadt. Sárköziékből máról-holnapra kulákok lettek, a Bathó kertet „szocialista közérdekre való hivatkozással” kisajátították, a strandot bezárták. Bathóék az ötvenes évek végén ugyan még gyümölcsfákat ültettek a kertbe, de azokat tíz évvel később a gimnáziumi tornakert létesítése idején kivágták. (A korábbi tornakert helyén részben gyári bérlakások épültek.) Ennek az „élménynek volt részese” egy mérnök-közigazdász, aki gyerekkorában ültetőként, gimnazista korában viszont megsemmisítő kivágóként működött közre a kert átalakításában. Ő a rendszerváltás után befolyásos pozícióba került, a költségvetés atyjaként ismerte meg az ország. Mindeközben a környékbeli fiatalok által csak Barátpástként emlegetett teret Marx Károlyról nevezték el, majd a rendszerváltás után Ferenciek tere lett belőle. További újkeletű jelképként itt állították fel a város 56-os emlékművét. Pista ritkán fordult errefelé, a hatvanas évek végén viszont szaporodtak látogatásai.

Vályogváros a Zagyva partján?!

1968 végén frissen végzett diplomásként kerültem Jászberénybe. A várost ugyan nem ismertem, s főleg azért jöttem ide, mert innen csak 80 kilométerre volt a főváros.

Rendhagyó elemekkel tarkított volt első találkozásunk. November végén jöttünk össze a könyvtár igazgatójának lakásán, s ha jól emlékszem mindegyikünk cipőben volt. Ezt valószínűleg azért jegyeztem meg, mert Pista gumicsizmában jelent meg, s jócskán elütött azoktól, akikkel mindennap találkoztam a művelődési központban, nem beszélve a nemrég otthagytott egyetemi tanáiraikról. Megviseltnek, kiegyensúlyozatlannak tűnt, és rögtön beavatott bennünket ambiciózus terveibe: tudomásunkra hozta, hogy elfogadták tervezetét és könyvet írhat a Jászágról. A nyomaték kedvéért magabiztosan még hozzá is tette, hogy nem akármilyen vállalkozásról van szó. Mondókáját külön alátámasztotta azzal, hogy maga Óvári Miklós, a Politikai Bizottság befolyásos tagja karolta fel és támogatta terve megvalósítását. Nem emlékszem arra, hogy közreműködésünket vagy segítségünket kérte volna munkájához. Mivel ettől kezdve folyamatosan Jászberényben laktam, találkozni kellett volna. Nem

emlékszem ilyenre, pedig megbízott Művelődési Központ igazgatóként 1969 májusától magam is a szülei szomszédságában laktam szolgálati férőhelyemen.

Érdemes ezután számba venni, hogy mi valósult meg és mi nem a tervezett szociográfiából. Ő a *Kortárstól az Új Íráson* keresztül a *Társadalmi Szemléig* sok folyóiratban számított gyakran foglalkoztatott szerzőnek. A Jászsággal foglalkozó írások azonban főleg az *Élet és Irodalomban* jelentek meg. Az 1969-ben közzelt tucatnyi írása felének-kétharmadának anyagát itt gyűjtötte. A közöltekből kiderül, hogy ambiciózusan és lendülettel fogott hozzá terve megvalósításához. Leginkább kedvenc helyein, különféle jászsági falvakban járt. Ezzel szemben konkrét jászberényi helyszínekre, intézményekre, személyekre nem vagy csak elvétve hivatkozott.

Az imént említett hetilap 1969. február 8-i számában jelent meg vizsgálódásának első darabja *Félig se kész városok* címmel. Az írásban egy tájékozódó, szemlélődő szociográfus tapasztalatait, véleményét, vízióit és javaslatait összegezte. A hatvanas évek alföldi kisvárosait állította középpontba, tény- és élményanyagát nemcsak Jászberényben, hanem másutt is – főleg Karcagon – gyűjtötte. A jelenre koncentrált, feltűnően keveset foglalkozott a kisvárosok történetével, habár megállapította, hogy: „... ez a hiány ugyanúgy a félfedális félmúlt hagyatéka. Mint maguk a közművesítetlen vályogvárosok.” Feltűnő, hogy itt használta először a *vályogváros* szóösszetételt, ami később többeket irritált. Ez abban a szövegkörnyezetben is tartalmazott pejoratív élt, amivel az imént említett infrastrukturális és egyéb elmaradottságokra próbált utalni. A materiális hiányok rögzítése után a következő mondatokban élesen váltott, kiemelte a számszerűen gyarapodó, megannyi szakmai feladatot ellátó kisvárosi értelmiséget. Róluk igen pozitív megállapításokat tett, sőt kifejezte reményét: „Az a város, amely jó otthona tud lenni képzett és művelt lakóinak, és eleven központja vidékének – gyorsabban gyarapíthatja anyagi és szellemi erőit, többet áldozhat tehát arra, hogy lakótelepülésként is – korszerűsítse önmagát.” (A korabeli olvasók túlnyomó többsége aligha tudhatta, hogy Márkus itt Bíbóra és részben Erdeire is utalt akkor, amikor a város és vidéke egymásraulaltságát említette.)

A következő két cikk a 16. és a 23. heti lapszámban jelent meg. Két faluba, pontosabban termelőszövetkezetbe, Jászsalsószentgyörgyre és Jászboldogházára látogatott el és az ott szerzett tapasztalatait rögzítette. Feltűnő, hogy mindkét dolgozat pozitív hangvételű: számba vette a szövetkezetek centralizálási és egyesítési folyamatát és azokat rendben levőnek találta. Megállapította, hogy a szövetkezetek megerősödésének és tudatos fejlesztésének főszereplői olyan elnökök voltak, akik adottságaikat és lehetőségeiket pontosan felmérve, célirányosan irányították az általuk vezetett gazdaságokat. A jászsalsószentgyörgyi vezetőről a következőket jegyezte fel: „Az új elnök: fiatal ember. 30 éves. Agronómusból lett pártmunkás, és pártmunkásként – munkaterülete követelményeit megértve – közzgazdává képezte magát.”

A másik helyszínen, a többszáz tanyából 1946-ban önálló községgé vált Jászboldogházán felidézte a két háború közötti időszak tejszövetkezeti kezdeményezését, a kiterjedt állattartást, amit a termelőszövetkezet megalakulása után is sikerült megtartani, sőt fejleszteni. Ebben az esetben is hangsúlyozta az elnök meghatározó szerepét, és külön kitért arra, hogy a termelőszövetkezetben egymással jól kooperáló szakemberek együttese jött létre. „Nemcsak az élgárda, a szűkebb vezetőség volt készen, hanem a másodgarnitúra is: a brigádvezetésre, munkacsapat-vezetésre, egy-egy ágazat vagy telep irányítására alkalmas emberek.”

Ötven év elmúltával lehetetlen kideríteni, hogy milyen megfontolások alapján választotta ki a két közös gazdaságot. Feltételezhető, hogy járási párt- és tanácsvezetők és a tájat

ismerő szakemberek véleményét is meghallgatta, mielőtt felkereste az átlagosnál jobb teljesítményt felmutató, mintának is nevezhető szövetkezeteket. További megjegyzésként megemlítendő, hogy az ötvenes években a megye nagykunsági részén alakultak meg azok a termelőszövetkezetek, amelyeket favorizáltak, követendő példaként ajánlották nemcsak a megye, hanem az ország más közös gazdaságai számára is. Akkoriban a Jászságban szervezett gazdaságok inkább ellenpéldának számítottak. Az írások készítése idején ez a trend módosult, sőt bizonyos esetekben még meg is fordult. A hitelnyújtásban gyakorlott szakemberektől hallottam, hogy a Kunsággal szemben ide szívesebben adtak hitelt, mert sokkal biztosabbak lehettek annak megtérülésében.

A 34. számban jelent meg a *Kisvárosok önállósága* című, szembetűnően kritikusabb hangvételű cikk. Ebben részben folytatta a 8. számban vázoltakat. Szinte drámai hangvétellel irányította rá a figyelmet a kisvárosok elmaradottságára és kiszolgáltatottságára: „*A felduzzadt (És önduzzasztásukat ambicionáló) centrumok olyan mértékben szívják el az erőt a kisebb városokból, a várostájakból, s oly keveset adnak vissza belőle, hogy ez már az egész szervezet – az ország – egészségesebb erősödését veszélyezteti.*” Feltételezhető, hogy már ezek a megállapítások is szemet szúrtak a helyi hatalmi szervek illetékeseinek. Még inkább felkaphatták a fejüket akkor, amikor a tanácsok működésének diszfunkcióira hívta fel a figyelmet a szerző: „*Erre való lenne, valóban, ha tanácsként való működése nem lenne formális, s ha ez a formalizmus nem következne törvényszerűen szerkezetéből, többek közt sajátos módon – éppen a területi – körzeti választási rendszerből. A tanács-szisztémát lehet is, kell is javítani, de legtökéletesebb formájában sem helyettesítheti az olyan forma intézményt, amiről mint egyik lehetséges demokratikus szervről most beszélünk.*” Ez a cikk ismételt felhívta a figyelmet a kisvárosi értelmiség szerepére, sőt egy új szervezeti forma, a tájparlament bevezetésére tett javaslatot: „*Képzeljünk el például valamiféle táji parlamentet. Talán ne is olyat, amelynek választott képviselők a tagjai. Működésképesebb lehetne az olyan testület, amelynek mintegy hivatalból tagja mindenki.*”

További három cikkben egyetlen konkrét jászsági helyszínt sem említett, de maguk a témák arra utalnak, hogy a tájon szerzett információit is beépítette írásaiba. *A gazdagodó falusiak, A munkahely rangja és a Sejtelmek a cigányvilágról* című cikkek egy jó szemű, problémákra élesen figyelő, következtetésekre jutó szociográfus munkái. Az előbbieken kiemelt termelőszövetkezetekről szóló dolgozatokkal szemben itt szaporodtak a kritikai elemek. A gazdagodó falusiakról szóló írásra a megyei lap recenzense is felkapta a fejét. A cigánysággal kapcsolatban pedig kifejtette: „*Földet is kaptak nem egy korban, otthagyták. Még a földosztáskor is, nálunk, 45-ben: úgazda lett néhány ezerből; hány állt lábra pár év alatt, a többi földhöz juttatott módjára? Talán pár tucat, aki már előbb kiszakadt a cigányközösségből.*”

A bemutatott írások arra utaltak, hogy a szerző szorgosan gyűjtötte tervezett könyvének anyagát, amit belátható idő múltán akár szép nyugodtan be is fejezhetett volna. Furcsa módon mégsem ez következett, hanem megtorpant, majd nem sokkal később elakadt a munka.

A fordulatot egy rádióriport okozta. Mivel Pistának széleskörű kapcsolatai voltak, elképzelhető, hogy rádiós ismerőseivel találkozva vetődött fel egy vidékkel, faluval foglalkozó riport készítésének ötlete. Joggal feltételezhető, hogy ezzel a téma popularitását is fokozni akarta, hiszen akkoriban a rádiók hallgatottsága még messze megelőzte a televíziók nézettségét. Nem is beszélve arról, hogy egy értelmiségi hetilap olvasótábora jóval szerényebb volt, mint a rádióhallgatóké. A rádió illetékes szerkesztői befogadták a javaslatot, de valószínűleg

kikötötték, hogy egy szerkesztőt (Belyó Márta) és riportert (Vas István Zoltán) is kijelölnek a javaslattevő mellé. Végül is 1969. augusztus 14-én délután 3-kor elhangzott a riport.¹

A riport kritikussabb hangnemet ütött meg, mint az *Élet és Irodalomban* megjelent idézett írások. Már a címadás is arra utalt, hogy Pista újra elővette a vályogváros fogalmát, amivel ebben az esetben konkrétan Jászberényt illette. Azt a várost, aminek fejlődése és fejlesztése részben történelmi okok, de nem kevésbé vezetési fogyatékoságok miatt megrekedt. Erről alkotott véleményét így összegezte a riporteri szerepet vállaló szociográfus: „*A jászberényi állapotok egészében véve is arról tanúskodnak, hogy sokáig tartott itt a társadalmi passzivitás korszaka. És a város vezetése is elmaradt feladatai mögött.*” Ezzel ellentétben, komoly kontrasztba állítva jelent meg a progresszív hűtőgépgyári vezetés, amelyben: „*A fejlődés üteme elképesztően nagy volt ... és termékeik messze jobbak, mit az átlagos európai hűtőgépek.*” Ebben a kontextusban nem esett szó a kisvárosi értelmiség szerepvállalásáról vagy tájparlamentről. A riportban megszólaltatott mérnökök kritikuss hangnemben nyilatkoztak, és szóvá tették, hogy őket nem tekintette partnernek a város vezetése.

A riport fogadtatása meglehetősen sokszínű volt. A megyei lap előbb a heti rádióműsorban, utóbb pedig a közvetítés napján hívta fel a figyelmet a megyét érintő műsorra. Ezen túl semmiféle nyoma nem maradt annak, hogy foglalkoztak volna a városról elhangzott műsorrall.

Engem – mivel alig volt információm a rádiós esemény előkészületeiről – félig- meddig meglepetésként ért a riport elhangzásának híre. Amikor megtudtam, természetesen magam is odaültem a rádió mellé és meghallgattam a riportmontázst. A műsor elhangzása után szinte rögtön felmerült, hogy az akkor működő ifjúsági klubba hívjuk meg a riport készítőit. Nem sokkal ezután levélben kértük fel a találkozóra. Hamarosan kiderült azonban, hogy a párt- és tanácsi vezetőknek nem tetszett a műsor. Bányai János tanácselnök különösen sérelmesnek tartotta a vályogváros minősítést és az ezzel összekapcsolt maradiságot és lemaradást. Tudatták velünk, hogy nem szívesen látják a riport készítőit. Nem tehattünk mást, lemondtuk a meghívást. Pistával így megszakadt, majd hosszú évekig „szünetelt” a kapcsolatunk, az sem túlzás, hogy megorrolt ránk.

A riportról merőben más vélemény alakult ki a pozitív felhangokkal bemutatott Hűtőgépgyárban. Ők nemhogy tiltást alkalmaztak volna, hanem rögtön a *Hűtőgép* újság címlapján hozták le a riport részleteit. A város elitjének véleménye tehát megoszlott, sőt a különféle érdekeltségűek ugyancsak szembekerültek egymással.

A történeteknek több megfejtése lehet. Kisváros ide, kisváros oda, a városban több hatalmi központ, köznyelven szólva „szemétdomb” működött. Akkorra már az ötvenes évek szigorú centralizációjához képest valamelyest önállósodott a város, de más akaratképező tényezők is jelen voltak. Ezek közé tartozott a járás párt- és tanácsi vezetése, amely számos tekintetben ellenérdekeltnek bizonyult. Egyik példája ennek a Pista által bemutatott két termelőszövetkezet, ami a járást képviselte, és a jobbak közé tartoztak. Ezzel szemben a városi párttitkárnak, Bacsa Ferencnek felrötták, sőt minősítésébe is beleírták, hogy „*a város mezőgazdasági üzemeiben nagy a lemaradás, lassú a fejlődés*”.

Zaftosabb és kacifántosabb eset a riportban szereplő Jászberény városi tanácselnöki pozíció kezelésének ügye. A szálak a Nagykunságba vezettek. 1969 januárjában a karcagi tanácselnök, Bojti János ugyanis megbukott, mert összeszúrta a levegőt egy takarítónővel.

¹ A riport teljes szövege itt olvasható. Pethő László: Márkus István és a Jászág – Jászkunság Évkönyv – Szolnok 2014. p. 104–120.

Feljelentést feljelentés követett, kivonult a nagykunsági városba a megyei vezérkar és a „szocialista erkölcs elleni vétség” miatt fegyelmi eljárás alá vonta a vétkes tanácselnököt. „Mellékbüntetésként” hamarosan áthelyezték az illetőt Jászberénybe, s jobb híján a Járasi Tanács épületében helyezték el, sőt egyúttal megbízták a költségvetési üzem vezetésével. Ez a megbízás viszont hamarosan lejárt, mert 1970 őszén Jászberény tanácselnöke lett a korábban fegyelmiel büntetett káder. Őt éppen annak a városvezetőnek a helyére állították, akinek szemét a vályogváros riportja bántotta.

A rádióriport és a szociográfia ügye valószínűleg megjárhatta ezeket a fórumokat. A helyi sajtó hallgatott róla, sem a megyei lapban, sem a megye folyóiratában, a *Jászkunszágban* nem foglalkoztak vele. Velük szemben a pártszerveknek viszont foglalkozniuk kellett az üggyel. Ha másért nem, akkor azért, mert a hetente bekért hangulatjelentésekben minden bizonynyal felbukkant jónéhány vélemény.

Analógiaként kínálkozik még egy Somogy megyei dokumentum, amelyben egy 1968-ban tartott megyei pártbizottsági ülésen szóvá tették és felhánytorgatták Márkus István és Kunszabó Ferenc ellenforradalmi tevékenységét, mert „a megyében széleskörű tiltakozásra talált a fenti írók nyilvános szerepeltetése”. Feltételezhetően Szolnok megyében is hallottak arról, hogy Márkus Istvánt leültették egykoron. Az sem kizárt, hogy errefelé is akadtak olyanok, akik ferde szemmel nézték a rovott múltú szociográfus jelenlétét.

A politikai okvetetlenkedések mellett érdemes megemlíteni, hogy Pistát sokkal inkább a falu és az agrárium érdekelte, mintsem az iparosodás és különösen nem az iparosodó mezőváros. Jászsági kutakodásának helyszínét feladva néhány év múltán visszatért doktori témájának helyszínéhez, melynek végeredményeként 1979-ben közreadta a *Nagykőrös* című munkáját.

Néhány év elmúltával újabb jászsági szociográfia készítése került előtérbe, és Kunszabó Ferenc kapott megbízást a könyv megírására. A *Jászkunszág* pályázatán díjazták első, egy aprítógépgyári munkásról készült szociográfiámat, melyet 1975-ben tett közzé a folyóirat. Nem sokkal később jött el a városba Valkó Mihály főszerkesztővel Kunszabó Ferenc, akivel ekkor ismerkedtem meg. Akkor már a Tanítóképző Főiskolán tanítottam, és hallgatóimmal együtt tevékenyen bekapcsolódtam a Kunszabó kérdőívei alapján készült felmérésbe. Ez az 1980-ban megjelent könyv utóbb el is készült, de nyilvános bemutatója ennek sem volt! – A Városi Könyvtár igazgatója hívott meg néhányunkat egy zártkörű eszmecsere.

Szociográfiai táborok, faluszociológiai szakosztály és egy interjú

Hosszabb szünet következett. Valamikor a hetvenes évek vége felé találkoztunk újra a kőbányai lakótelepi lakásában. Ott már sokkal konzolidáltabb életfeltételek között élt. Olyasmit mondott, hogy magas vezetők közreműködésével jutott ehhez a lakáshoz. A kilencedik emeleten vele lakott a Jászberényből felköltöztetett édesanyja, akinek lakásáért egy ügyvéd útján lelépési díjat kért Sárköziéktól, a ház tulajdonosaitól.

Ahogy említettem, az idő tájt intenzívebben foglalkoztam szociológiai, szociográfiai kérdésekkel. Ösztönzést adott ehhez, hogy rendre előfordultam Balatonalmádiban a Népművelési Intézet továbbképzési házában, ahol az olcsó nyaralást szellemi karbantartással lehetett összekapcsolni. Ott ismerkedtem meg Fodor Katalival, aki családi klubok létrehozását kezdeményezte. Tanár létemre maradt bennem annyi népművelő, hogy a főiskola tanyai

kollégiumában tanuló gyerekek és szüleik számára szerveztünk klubot. A tanyai diákotthon – minden jószándék ellenére – lehetetlen és kilátástalan helyzet megoldására vállalkozott. A tévesítés után a tanyai iskolákat is felszámolták, így akár 8-10 éves kisgyerekeket is elszakították szüleiktől. Az alapos, családlátogatással egybekötött tájékozódás nyomán hoztuk létre a klubot, melynek keretében sokféle, együttműködésre épített foglalkozást szerveztünk.

A következő lépést a Nyilas Gyurival való találkozás jelentette, aki a Népművelési Intézetben az egykori falukutató táborok újjáélesztésével és új feltételek közti megvalósításával foglalkozott. Valamilyen úton-módon némi pénzt is szereztek erre, így 1980-ban szociográfiai táborozást szerveztünk Jászszentandráson. Úgy gondoltam és gondoltuk, hogy önfenntartó módon is megvalósítható egy ilyen tábor, így a Haladás tsz-ben jelentkeztünk munkavállalóként. Paradicsomszedést és hasonlókat ajánlottak, s úgy gondoltuk, hogy a munka végeztével még marad időnk és energiánk a faluval való ismerkedésre. A tsz-ben végzett munkával ugyan élelmezésünk fedezetét sem sikerült megkeresni, de Sipos István, művelődési ház igazgatója és Molnár István iskolaigazgató segítségével nagyon sok falubelivel találkoztunk és beszélhettünk. Eljöttek hozzánk a Gulyás testvérek, akikkel egy tanyán egyedül élő, beszédes özvegyasszonyt kerestünk fel csapatosan. A néni kiszolgáltatott helyzetét látva szinte mindenki kíváncsi lett és aktív módon kapcsolódott be a beszélgetésbe.

Az újabb táborra egy évvel később került sor, ahová Pista is eljött. Néhány táborozóval interjúzni is elment, segített a kapcsolatteremtésben és a kérdezősködésben. Este tábortűz mellett közösen értékeltük tapasztalatainkat. Természetesen énekeltünk is, sőt ő volt az előéneke a Nagyboldogasszony anyánknak.

További találkozásaink színhelye a Faluszociológiai Szakosztály volt, amelynek összejövetelei a Szövetkezeti Kutató Intézet helyiségében zajlottak. A havonta-kéthavonta rendezett eseményeken előadások hangzottak el, majd vitákra került sor. A szakosztály fő mozgatói Juhász Pál és Magyar Bálint voltak. Az egyik összejövetelen Donáth Ferenc is ott volt, akit akkor még csupán a *Reform és forradalom* című munkája miatt ismertem. Máskülönben eme kis társaság tagjai különféle szerepet vállaltak és töltöttek be a rendszerváltás idején.

Utolsó találkozásunkra az adott alkalmat, hogy 1993-ban friss kandidátusként a *Jászkunság* főszerkesztője, Körmendi Lajos megkért egy jászsági tematikus szám összeállítására. Hamarosan készítettem egy tervet és egy névsort, amelybe az elsők között vettem be Pistát. Találkoztunk és sokféle témáról ejtettünk szót. Az interjú egyik hangsúlyos témája az újjáéledő önkormányzatiság volt. Pista külön figyelmeztetett arra, hogy ne nosztalgiazzunk, ne értékeljük túl a számos korláttal működött jászkun autonómiát. A régmúlt mellett újra szóba kerültek a hatvanas években lefolytatott vizsgálódásai. Felelevenítette és mintegy újra figyelmembe ajánlotta a Hűtőgépgyár híressé lett vezérigazgatóját, Gorjanc Ignácot. Róla könyvet kellene írni! – hangsúlyozta. Jóval később, 2015-ben írtam is róla egy komolyabb, sok forrásra épülő tanulmányt.² Tehát javaslatát részben elfogadtam és meg is valósítottam.

² Pethő László: Vezérigazgató és képviselő – Gorjanc Ignác pályaképe. In: Jászberény története III. 2017. p. 311–366.